

Фіаско

Про книгу

«Фіаско» — чи не найпохмуріший твір видатного польського фантаста С. Лема. По суті, це розповідь про спробу контакту земної місії із цивілізацією далекої планети Квінта, контакту, який обернувся для землян цілковитим провалом, а для квінтян — тотальним небуттям. Своїм «Фіаско» письменник наче стверджує, що людство доти буде приречене на поразку, доки не вийде із платонівської печери, в якій само себе ув'язнило.

ГОРИЗОНТИ
ФАНТАСТИКИ

Станіслав
Лем

ФІАСКО

Богдан®

СЕРІЯ «ГОРИЗОНТИ ФАНТАСТИКИ»

Станіслав Лем
ФІАСКО

 Богдан

Лем С.

Фіаско : роман / С. Лем ; пер. з пол. —
Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. — 416 с. — (Серія «Горизонти фантастики»).

ISBN 978-966-10-8570-0

Серію «Горизонти фантастики»
засновано 2011 року

Stanislaw Lem

Fiasko

© Barbara Lem and Tomasz Lem, 2016

Переклад з польської

Лесі Ворониної і Дмитра Андрухів

Ілюстрації *Андрія Антоніва*

«Фіаско» — чи не найпохмуріший твір видатного польського фантаста С. Лема. По суті, це розповідь про спробу контакту земної місії із цивілізацією далекої планети Квінта, контакту, який обернувся для землян цілковитим провалом, а для квінтян — тотальним небуттям. Своїм «Фіаско» письменник наче стверджує, що людство доти буде приречене на поразку, допоки не вийде із платонівської печери, в якій само себе ув'язнило.

*Îðîðîÿ°ðîÿÿ çàèîî ïðî ààðîðîÿèà ïðààî.
Æîîîà ÷-àñðèáà çòòòò àèààîÿ ïà ïîæà áóðè àîàðîðîà
â áóáî-ÿèîò àèàèÿàî ááç àîçàîèò ààðîðà ïàðàèèàò ÷è àèààòò.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Збут: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20

Книга поштою: тел.: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62

mail@bohdan-books.com

тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

БІРНАМСЬКИЙ ЛІС¹

— Сіли ви добре.

Чоловік, який це сказав, уже не дивився на пілота, котрий у скафандрі стояв біля нього, тримаючи під пахвою шолом. Він перетнув круглу залу з підковою пультів посередині й почав розглядати циліндр корабля, оплавленого біля дюз. Із них усе ще хлюпала на бетон чорна юшка. Навіть з такої відстані корабель вражав своїми розмірами. Другий диспетчер, кремезний, у натягнутому на лисий череп береті, відмотував плівку із записом, і поки вона крутилася, краєм ока косував на прибульця. На голові в диспетчера були навушники, а перед його очима хаотично блимав ряд моніторів.

— Та, якось вийшло, — кинув пілот.

Він удав, що неодмінно має спертися на пульт, аби відстебнути важкі рукавиці з подвійними застібками. Після цього приземлення в нього й досі тремтіли коліна.

— Що це було?

Коротун із мишачим неголеним обличчям, у витертій шкіряній куртці стояв біля вікна й ляскав себе по кишенях, аж поки намацав сигарети.

— Тимчасова втрата тяги, — буркнув пілот, трохи розгублений байдужою зустріччю.

— Але чому? Ви знаєте?

«Ні», — хотів відказати пілот, але змовчав, бо вважав, що мав би знати. Плівка скінчилась, її кінець лопотів, обертаючись разом із барабаном. Цибань підвівся, зняв навушники, лише тепер кивнув пілотові й хрипко відрекомендувався:

— Мене звуть Лондон. А його — Госсе. Ми раді вітати вас на Титані. Чого вип'ємо? Кави чи віскі?

Молодий пілот зніяковів. Він чув про цих людей, але ніколи їх не бачив. Був певен, що цибаня звати Госсе, але помилявся. Розмірковуючи над цим, попросив кави.

— Який у вас вантаж? Карборундові головки? — спитав Лондон, коли вони утрюх сіли біля столика, що висунувся зі стіни.

На столику парувала кава у склянках, схожих на мензурки. Госсє запив кавою жовту пігулку, перевів подих, закашлявся і висякався з такою силою, що аж сльози набігли йому на очі.

— І випромінювачі теж привезли? — запитав він пілота.

Той знову розгубився, бо сподівався на більший інтерес до свого подвигу, тож тільки хитнув головою у відповідь. Не щодня ж у ракеті під час посадки зникає тяга. Хіба це так важливо — говорити зараз про вантаж, який він привіз? Краще б він розповів їм, що навіть не намагався продути сопла чи збільшити головну тягу, а відразу ж вимкнув автоматику й сів на ручному управлінні, лише на маневрових двигунах. Фокус, якого не робив ще ніколи, хіба що на тренажері. Та й то давно. Але тут цікавилися зовсім іншим.

— Привіз, — лаконічно сказав він і навіть відчув задоволення, бо прозвучало це непогано. Така стриманість після пережитої небезпеки!

— Привезли, але не туди, куди треба, — усміхнувся коротун Госсє.

Пілот не зрозумів — говорить він серйозно чи жартує.

— Як це — «не туди»?.. Ви ж мене прийняли. Точніше, викликали, — поправився він.

— Були змушені.

— Не розумію.

— Адже ви мали сісти на Граалі.

— То чому ж ви мене перехопили?

Йому зробилося гаряче, адже їхня вимога приземлитися на Титані звучала категорично. Щоправда, втрачаючи швидкість, він перехопив радіодонесення про якусь аварію, проте мало що зрозумів — заважали шуми в ефірі. Він підлетів сюди з боку Сатурна, щоб його гравітацією пригасити швидкість і цим заощадити паливо. Тому й зачепив кораблем магнітосферу Титана так, що аж затріщало на всіх діапазонах хвиль. І відразу ж із місцевого космодрому надійшов наказ сідати. Навігатор мусить підкорятися наказам диспетчерів. Але ці навіть не дали йому скинути скафандра — відразу почали допитувати. Думки його все ще були в рубці управління, він досі відчував ремені, що люто вп'ялись у груди й плечі, коли ракета вдарилась об бетон вже вистромленими лапами, а не вигорілі до кінця маневрові двигуни, бурхаючи полум'ям, конвульсивно шарпали її корпус.

— У чому річ? То де ж я, врешті, мав приземлитися?

— Ваш дріб'язок належить Граалю, — пояснив коротун, витираючи ніс, почервонілий од нежитю, — а ми перехопили вас над орбітою й викликали сюди, бо нам потрібен Кілліан. Ваш пасажир.

— Кілліан? — здивувався молодий пілот. — Його на борту нема. Зі мною лише Сінко, другий пілот.

Ті двоє остовпіли.

— А де ж Кілліан?

— Зараз, напевно, вже у Монреалі. Його дружина має народити. Він вилетів ще переді мною, вантажним кораблем.

— З Марса?

— Звісно, а то звідки? А в чому річ?

— Космічний розгардіяш нічим не поступається земному, — зауважив Лондон. Він набивав тютюном люльку з такою силою, ніби хотів її розтовкти. Він гнівався.

І пілот також.

— А спитати у мене ви не могли?

— Та ми ж були певні, що він летить з вами. Про це йшлося в останній радіограмі.

Ґоссе знову витер ніс і зітхнув.

— Стартувати ви вже однаково не зможете, — врешті озвався він, — а Марлін ніяк не дочекається випромінювачів. Тепер він усе звалить на мене.

— Так у мене ж є! — пілот хитнув головою у бік вікна, де клубочився туман і темніло веретено його корабля. — Здається, шість штук. І два гігаджоулеві. Вони вмиють розженуть будь-який туман чи хмару.

— Не візьму ж я їх на плечі й не потягну Марлінові, — визвірився Ґоссе, що далі, то більше сердячись.

Пілота образили недбальство й сваволя диспетчерів із другорядного космодрому, які перехопили його після трьох тижнів рейсу, заздалегідь не переконавшись, чи є на борту потрібний їм пасажир. Тепер хай самі ламають голову над його вантажем, подумав він, але змовчав, бо навряд чи зміг би сам відремонтувати свою ракету.

— Вам доведеться залишитися у нас.

Говорючи це, Лондон допив каву, підвівся з алюмінієвого стільця, величезний, мовби борець-важковаговик, і підійшов до скляної стіни. Пейзаж Титана, мертве шаленство гір, неземні барви в рудому мерехтінні, темно-руді хмари, притиснуті до хребтів, правили досконалим тлом масивній постаті Лондона. Підлога вежі ледь вібрувала. «Певно, трансформатор старий», — подумав пілот. Він теж підвівся, щоби глянути на свій корабель. Той стирчав вертикально, ніби маяк серед хвиль туману. Подуви вітру розігнали імлу. Плям од перегріву на соплах уже не було видно. Може, через віддаль і напівтемряву, а може, вони просто охололи.

— Маєте тут гамма-дефектоскопи? — спитав пілот.

Корабель був для нього важливіший за їхні клопоти. Самі в усьому винні!

— Маємо. Та я не дозволю вам підійти у звичайному скафандрі до ракети, — озвався Госсе.

— Гадаєте, пошкоджено реактор? — вражено запитав пілот.

— А ви як вважаєте?

Низенький Госсе теж підвівся і підійшов до них. Зі щілин у підлозі, що тяглися вздовж опуклих шиб, повівало приємним теплом.

— Коли я почав сідати, температура перевищувала норму, але лічильники Гайгера мовчали. Мабуть, це просто щось у дюзах. Можливо, з камери згоряння повітікала кераміка. У мене було таке враження, ніби я щось гублю.

— Кераміка, може, й розплавилась, але був і радіаційний викид, — упевнено мовив Госсе.

— Кераміка не плавиться, — зауважив Лондон.

— А що ж то за калюжа? — здивувався пілот.

Вони стояли перед подвійними шибками. Під кормою й справді розтеклася чорна калюжа. Вітер гнав пасма туману, що безперервно обмітали корпус корабля.

— Що в реакторі? Важка вода чи натрій? — запитав Лондон.

Він був на голову вищий за пілота. З радіо долинув якийсь писк. Госсе кинувся туди, начепив навушники з ларингофоном і почав стиха з кимось говорити.

— Та калюжа не може бути з реактора, — розгублено мовив пілот. — У реакторі важка вода, чиста, мовби сльоза. А це — чорне, наче

дьоготь.

— Ну, тоді, певно, прорвало труби охолодження сопла, — згодився Лондон. — І кераміка потріскалася.

Він говорив про це наче про незначну дрібничку, зовсім не перейнявшись аварією, що ув'язнила пілота з кораблем у цій дірі.

— Мабуть, ваша правда... — підтвердив пілот. — Найбільший тиск у соплах при гальмуванні. Якщо кераміка трісне в одному місці, то головний струмінь вимете й решту. Все повитікало з дюзи правого борту.

Лондон не озвався. Пілот невпевнено додав:

— Мабуть, я сів занадто близько.

— Дурниці. Добре, що ви взагалі сіли.

Пілот чекав, що його похвалять, та Лондон обернувся до нього й уважно оглянув — від розкуйовдженої світлої чуприни до ніг, узутих у білі черевики скафандра.

— Завтра пошлю техника зробити дефектоскопію... Ви приглушили реактор? — спитав він несподівано.

— Ні, зовсім вимкнув. Для ремонту.

— Це добре.

Пілот уже зрозумів, що нікому не зможе розповісти про свій двобій із ракетою над самим космодромом. Кава кавою, та чи не повинні господарі, які ледь не силоміць затягли його в гості, дати йому кімнату з ванною? Він мріяв про гарячий душ. Госсе все ще бубонів щось у мікрофон. Лондон схилився над ним. Ситуація була непевна. Пілот уже відчував — думки цих двох зайняті чимось важливішим за його пригоду й усе це пов'язано із сигналами з Грааля. Іще коли він летів, то чув уривки розмови: йшлося про машини, які не дісталися до місця призначення.

Госсе повернувся разом із кріслом, і напнутий шнур стягнув його навушники на шию.

— То де ваш Сінко?

— На борту. Я сказав, щоби він перевірів реактор.

Лондон і далі запитально дивився на свого начальника. Той похитав головою й пробурмотів:

— Нічого нового.

— А їхні вертольоти?

— Повернулися. Видимість нуль.

— Ти спитав про їхню вантажопідйомність?

— Нічого не вийде. Скільки важить гігавипромінювач? — звернувся він до пілота, який прислухався до розмови.

— Точно не знаю. Певно, тонн сто.

— Що вони роблять? — вів своєї Лондон. — На кого чекають?

— На Кілліана, — відповів Госсе й брутально вилаявся.

Лондон витягнув зі стінної шафки пляшку «White Horse»², струсонув її, ніби перевіряючи, чи допоможе вона в нинішній ситуації, і знову поставив на полицю. Пілот вичікував, уже не відчуваючи ваги скафандра.

— У нас пропало двоє людей, — озвався Госсе. — Не дійшли до Грааля.

— Не двоє, а троє, — понуро заперечив Лондон.

— Місяць тому, — вів далі Госсе, — ми отримали транспорт — нові Діглатори. Шість штук для Грааля. Там не змогли прийняти кораблів, бо не встигли знову забетонувати космодром. Коли приземлився перший контейнеровоз, «Ахіллес», вагою дев'яносто тисяч тонн, плити потріскалися, хоч їх і прийняла комісія. Добре, що хоча б корабель не перевернувся. Його витягали з провалу й перевозили до верфі дві доби. Терміново залили провал цементом, виклали вогнетривкою основою та відкрили порт. Але ці Діглатори залишилися в нас. Експерти визнали, що перевозити ракетою їх не варто, та й, зрештою, капітан «Ахіллеса» — Тер Леоні. Де там йому було перевозити дев'яностотисячник за сто миль з Грааля сюди. Таке громаддя! Марлін прислав двох найкращих водіїв. Минулого тижня вони перевезли дві машини до Грааля. Діглатори вже там працюють. А позавчора ті ж самі люди повернулися до нас вертольотом, щоби забрати інші машини. Вирушили на світанку, вдень проминули Великий Шпиль, а коли почали спускатися з нього, зв'язок урвався. Ми втратили багато часу, бо від Шпилю їх мав «вести» сам Грааль. А вони думали, ніби водії не відповідають, бо опинились у нашій радіотіні.

Госсе розповідав про це спокійно й монотонно. Лондон стояв спиною до вікна. Пілот слухав.

— Тим самим вертольотом прилетів з операторами й Піркс. Посадив свого «Гуллівера» на Граалі й хотів зустрітися зі мною. Ми з ним давно знайомі. Вертолїт мав забрати його ввечері, але не прилетів, бо Марлін усі машини вислав на пошуки. Піркс не хотів чекати. Або не міг. Мав завтра стартувати й хотів бути присутнім при перевірці корабля. І мені довелося дозволити йому повернутися до Грааля одним із Діглаторів. Я взяв з нього слово, що він їтиме південною трасою, хай довшою, але без провалин. Він пообіцяв, але не дотримав слова. Я бачив на ОПС, як Піркс спускався у кратер!

— А що це таке — ОПС? — озвався пілот.

Він був блідий, на чолі виступили краплі поту. Пілот чекав на відповідь.

— Орбітальний патрульний супутник. Пролітає над нами щовісім годин, саме тоді я отримав від нього зображення. Піркс зійшов униз і зник.

— Піркс? — пілот пополотнів. — Командор Піркс?

— Так. Ви з ним знайомі?

— Чи ми знайомі?! — скрикнув пілот. — Я служив під його керівництвом. Стажером. Він підписав мій диплом... Скільки разів Піркс виходив живим з найгірших... — пілот не договорив. Скипів від обурення. Обіруч ухопив шолом, ніби хотів пожбурити ним у Госсе. — Як ви дозволили йому самому йти в Діглаторі? Як ви могли? Адже він — командор дальніх польотів, а не якийсь водій...

— Піркс добре знав ці машини, коли ви ще пішки під стіл ходили, — заперечив Госсе.

Він, певно, хотів захиститися від звинувачень.

Лондон із кам'яним виразом обличчя підійшов до моніторів, перед якими з навушниками на шиї сидів Госсе, й витрусив у нього під носом попїл з люльки до порожнього алюмінієвого бака. Потім розгублено глянув на люльку, а тоді стиснув її з такою силою, що вона тріснула навпїл. Викинув уламки, повернувся до вікна й заляк, сплївши руки за спиною.

— Я не міг йому відмовити... — озвався Госсе.

Було зрозуміло, що він звертається до Лондона, але той ніби не чув його — дивився крізь вікно, як клубочаться й міняться пасма рудого туману. Час від часу лише ніс ракети виринав з імлі.

— Госсе, — раптом озвався пілот, — дайте мені машину.

— Не дам!

— Я маю посвідчення оператора тисячників.

Очі Госсе на мить спалахнули, проте він повторив:

— Не дам. Ви ніколи не працювали на Титані.

Пілот, нічого не відповівши, мовчки почав скидати скафандр. Відкрутив широкий металевий комір, повідстібав гачки на плечах, розпустив змійку, сягнув рукою за пазуху і витягнув потерте шкіряне портмоне. Наплічні сегменти скафандра розійшлися, наче розрізані. Він підступив до Госсе і почав по черзі викладати перед ним папери:

— Це з Меркурія. Я водив там Біганта. Японська модель. Вісімсот тонн. А ось дозвіл на управління тисячниками. На Антарктиді я свердлов материковий льодовик шведським льодоходом, Кріоператором. А ось фотокопія диплома з Гренландії: друге місце у змаганнях. А це — з Венери.

Пілот кидав папірці та фотографії, мовби козирні карти.

— На Венері я був з експедицією Голлея. Оце мій Термопед, а це — мого колеги, змінника. Обидві моделі непогані. Тільки режим кліматизації не тримався.

Госсе звів на нього очі:

— Але ж ви пілот?

— Перекваліфікувався. Саме в командора Піркса. Служив на його «Гуллівері». Спочатку командував буксировозом...

— Скільки вам років?

— Двадцять дев'ять.

— Коли ж ви все це встигли?

— Якщо хочеш — встигнеш. Зрештою, водій планетарних машин опанує будь-яку нову модель упродовж години. Це все одно, що пересісти з мопеда на мотоцикл, — пілот замовк.

Мав іще пачку фотографій, але не витягав їх. Зібравши з пульта розкидані папери, засунув їх назад у портмоне і сховав до внутрішньої кишені. Стояв біля Госсе розпашілий, у розхристаному скафандрі. На моніторах одна за одною бігли смуги світла без будь-якої інформації. Примостившись на круглому поруччі під шибамі, Лондон мовчки спостерігав цю сцену.

— Ну, припустімо, дав би я вам Діглатор. Припустімо. Що б ви робили?

Пілот усміхнувся. На його чолі блищали крапельки поту. На світлій чуприні виднівся слід від тім'яних подушок шолома.

— Узяв би випромінювач і пішов туди. Гігаджоулевий, споряджений. Вертольоти Грааля такого випромінювача не піднімуть, а для Діглатора навіть сто тонн — дріб'язок. Я пішов би й глянув, що там і до чого... Марліну, може, не варто морочити собі голову пошуками з повітря. Я знаю, скільки там гематитів³. І туману. З висоти нічого не роздивишся.

— Та ви разом з машиною відразу ж підете на дно.

Пілот усміхнувся ширше — аж блиснули білі зуби. Госсе побачив, що у цього хлопця — а це й справді був іще хлопець, лише масивний скафандр додавав йому років — такі ж очі, як у Піркса. Може, трохи світліші. Пілот мружився, тому його погляд був, як у великого kota, котрий дивиться на сонце, — безневинний і гострий водночас.

— Він хоче увійти в западину й «глянути, що там і до чого», — звернувся Госсе до Лондона, чи то запитуючи, чи то виставляючи на посміх молодого зухвальця.

Лондон не поворухнувся. Госсе підвівся, зняв навушники, підійшов до картографа і, мовби штору, опустив велику карту північної півкулі Титана. На золтаво-фіолетовому тлі, порізаному вертикальними лініями, зміїлися дві широкі смуги.

— Ми перебуваємо ось тут. По прямій до Грааля сто десять миль. А за цим старим маршрутом, чорним, — сто сорок шість. На ньому ми втратили чотирьох людей ще тоді, коли Грааль бетонували, а єдиний посадковий майданчик був у нас. Користувалися педипуляторами на дизелях, керованих гіперголами. Як на місцеві умови, погода була чудова. Дві партії машин дійшли до Грааля без будь-яких пригод. А потім, за один день, зникло чотири великоходи. У Великій Западині. Ось у цьому заштрихованому кружечку. Зникли без сліду.

— Знаю, — відказав пілот, — я це вивчав. Пам'ятаю імена тих людей.

Госсе торкнувся пальцем того місця, в якому червоною фарбою було накреслено кружний шлях, — південніше від чорної траси.

— Дорогу продовжили, але ніхто не знав, як далеко сягає ця підступна ділянка. Відрядили туди геологів. З таким самим успіхом могли б відрядити й дантистів, вони також розуміються на дірках. На жодній планеті нема рухомих гейзерів, а тут є. Ось ця голуба пляма на півночі — Море Гінікум. І ми, і Грааль перебуваємо в глибині материка. Це губка. Море Гінікум не затоплює западини між нами і Граалем, бо все узбережжя — суцільне плоскогір'я. Географи твердили, що цей так званий континент подібний до балтійського щита фенноскандії⁴.

— Вони помилились, — урвав його пілот.

Це починало скидатися на лекцію. Він поставив шолом у куток і, відкинувшись у кріслі, склав руки, як зразковий учень. Не розумів, чого хоче Госсе: ознайомити його з маршрутом чи змусити відмовитися від подальших пошуків. Але ситуація йому подобалася.

— Ото ж бо й воно. Під скелями залягає гідрокарбонова мерзлота. Це паскудство виявили при глибокому свердлуванні. Вічна мерзлота, але не справжня, а з вуглеводневих полімерів. Вона не тане навіть при нулі градусів за Цельсієм, а в нас тут ніколи не буває тепліше за мінус дев'яносто. Всередині западини нікуди ступити через старі дохлі гейзери. Експерти вважають їх залишками вулканічної активності. Коли ці гейзери ожили, до нас завітали гості — фахівці найвищої кваліфікації. За допомогою сейсмоакустики вони глибоко під скелями виявили низку печер, таких розгалужених, яких світ не бачив. Зробили спелеологічну експертизу, бо гинули люди, а за них треба було виплачувати страховку. Тож консорціум зрештою розщедрився. А тоді ще й астрономи повідомили: коли супутники Сатурна опиняються між Титаном і Сонцем, гравітаційний приплив сягає максимуму, материковий щит деформується і витискає з-під мантиї магму. Титан і досі має розпечене ядро. Магма застигає ще в надрах, але підігріває всю Орландію. Море Гінікум — як вода, бо основа Орландії — наче губка. Закорковані підземні річища відкорковуються, і тоді вибухають гейзери. Тиск сягає тисячі атмосфер. Ніколи не знаєш, де це паскудство вийде на поверхню. То ви й справді хочете туди йти?

— Авжеж, — так само невимушено відповів пілот. Він охоче поклав би ногу на ногу, проте в скафандрі не міг цього зробити. Добре пам'ятав, як колись його товариш при такій спробі полетів шкереберть

разом зі стільцем. — Ви маєте на увазі Бірнамський ліс? — уточнив пілот. — Мені вже втікати чи я врешті можу поговорити з вами серйозно?

Ґоссе, не звернувши жодної уваги на іронічну репліку, продовжив:

— Нова дорога обійшлася неймовірно дорого. Адже треба було прогризати цей вал лави — саме тут головний виток Горгони. Можливо, навіть гора Олімп на Марсі поступається масштабами перед Горгоною. Динаміт її не брав. Був тут у нас такий собі діяч — Гаренстін. Може, ви про нього чули? Так от, він запропонував не пробивати валу, а вирубати в ньому сходи. Мовляв, це обійдеться дешевше. Конвенцією ООН слід заборонити ідіотам займатись астронавтикою. Вал Тіфона... Що тут казати, видовбали тунель, заклали в нього спеціальні термоядерні бомби. Горгона, Тіфон... На щастя, у грецькій міфології є стільки богів, що тепер можна позичати їхні імена. Нову дорогу відкрили рік тому. Вона перетинає найбільш просунуту на південь частину западини. Експерти запевнили нас, що ця дорога безпечна... Але ж підземні печери є скрізь — під усією Орландією. Це як три чверті Африки! Остигаючи, Титан кружляв по дуже видовженій орбіті. Наближався до межі Роша⁵, в яку ввійшла сила-силенна менших супутників. Сатурн перемолов їх та утворив кільця. Титан холонув і далі, й на ньому в перісатурніумі⁶ утворювалися великі бульбашки, які в апосатурніумі⁷ замерзали, а потім виникли осадкові породи, льодовики, що вкрили цю пухирчасту, губчасту аморфну скелю та зіпхнули її вглиб. То неправда, ніби Море Гінікум впливає тільки за відповідного розташування всіх супутників Сатурна. Ці вторгнення і виверження гейзерів неможливо передбачити. У загальних рисах про це знають усі, хто тут працює: і перевізники, й пілоти. І хоча ця дорога обійшлась у мільярд, важких машин туди не можна пускати. Усі ми, як колись казали, перебуваємо на небі. Хіба не про це свідчить сама назва шахти — Ґрааль? От тільки небо це виявилось до біса дороге. Можна було б господарювати й краще. Усі плани сплутала бухгалтерія. Виплати за загиблих чималі, хоча й не такі великі, як оті капіталовкладення, які слід було виділити, щоби зменшити небезпеку... Я вже майже закінчив. Можливо, тим людям пощастить якимось врятуватися, навіть якщо їх затопило. Починається відплив, а броня Діґлатора витримує сто атмосфер на

дуюм. Кисню вони мають на триста годин. Марлін вислав звичайні всюдиходи на подушках і ще два суперважкі— для ремонту. Я розумію ваші почуття, та все ж ризикувати не варто. Діглатор належить до найважчих...

— Сподіваюся, ви вже скінчили, — урвав його пілот, — у мене лише одне запитання: а Кілліан?

Ґоссе закашлявся і сів.

— Адже саме для цього я мав його сюди доправити, — додав пілот, — хіба не так?

Ґоссе потягнув за ріжок карти, й вона, зашарудівши, згорнулася. Потім узяв сигарету і мовив, дивлячись на вогник запальнички:

— Це — його робота. Він знає місцевість. А крім того, підписав контракт. Я не можу заборонити операторам укладати угоди з Ґраалем. А от у відставку подати можу і, мабуть, таки подам. І чхав я тоді на всіх на світі героїв.

— Ви дасте мені машину, — спокійно повторив пілот, — я можу зараз домовитися з Ґраалем. Марлін підскочить сюди, розпорядиться — і по всьому. А вам перепаде. Марлінові однаково хто — Кілліан чи я. А інструкції я знаю напам'ять. Шкода часу, пане Ґоссе. Прошу, дайте мені чогось поїсти й випити, а тоді обговоримо деталі.

Ґоссе безпорадно глянув на Лондона. Він розраховував на підтримку, але його чекало розчарування.

— Він піде, — озвався заступник. — Я про нього чув від того спелеолога, котрий улітку був на Ґраалі. Він такий самісінький, як і твій Піркс. Тиха вода. От тільки люльки шкода. Іди митися, хлопче. Душ унизу. І відразу ж повертайся, щоб не захолов суп.

Вдячно усміхнувшись Лондону, пілот вийшов. По дорозі підняв свій білий шолом так рвучко, аж язички «змійок» на скафандрі забряжчали. Ледве пілот зачинив за собою двері, як Лондон почав поратися коло підігрівачів, подзенькуючи посудом.

— Ну і що це дасть? — сердито мовив Ґоссе, звертаючись до його спини. — І навіщо ти це дозволив?!

— Зате ти у нас, друже, жалісливий. Нащо тоді дав Пірксові машину?

— Я був змушений. Він обіцяв.

Лондон повернувся до нього з каструлею в руках.

— Агов, лясни себе по лобі! «Обіцяв»... Якщо такий пообіцяє стрибнути за тобою у воду, то стрибне. А пообіцяє лише дивитись, як ти тонеш, то й тоді стрибне. Ну що, я маю рацію?

— Рацію і раціоналізм — різні поняття, — Госсе ще намагався боронитись, але робив це невпевнено. — Як він може їм допомогти?

— Відшукає сліди. Візьме випромінювач.

— Облиш! Краще я послухаю Грааль, раптом вони щось знайшли?

До вечора було ще далеко, але вже посутеніло — хмари осідали навколо освітленого гриба вежі. Лондон порався біля столу, а Госсе, смалячи сигарету за сигаретою, сидів у навушниках і слухав марні балачки бази Грааля зі всюдиходами, котрих вислали на пошуки після повернення вертольотів. Водночас Госсе думав про двадцятидев'ятирічного пілота. Чи не занадто покvapливо, не з'ясувавши всього, той змінив курс і приземлився тут? Дипломований командир такого корабля має бути непохитним і завзятим. Молодих і завзятих вабить небезпека. А він, Госсе, якщо в чомусь і винен, то лише у недогляді. Треба було уточнити щодо Кілліана, тоді корабель полетів би на Грааль. Бо Госсе, який не спав двадцять годин, подумки вже поховав прибульця, хоча й не признавався собі в цьому. А як, власне кажучи, його звуть? Знав, але забув, певно, це ознака старості. Госсе торкнувся лівого монітора. Замиготіли рядки зелених літер:

КОРАБЕЛЬ: ГЕЛІОС ІІ КЛАСУ ДРІБНОВАНТАЖНИЙ

ПОРТ ПРИПИСКИ: ВЕЛИКИЙ СИРТ

КОМАНДИР-ПІЛОТ: АНГ'УС ПАРВІС

ДРУГИЙ ПІЛОТ: РОМАН СІНКО

ВАНТАЖ: ЧИ ПОТРІБЕН СПИСОК ВАНТАЖІВ

???

Госсе вимкнув монітор. Увійшли новоприбулі, одягнені у светри та спортивні штани. Сінко привітався, худий, кучерявий і розгублений: виявилось, що у реакторі таки стався викид. Почали їсти консервований суп. Госсе не полишала думка про те, що цей відчайдух, якому він збирається довірити машину, мав би зватися не Парвісом, а Персівалем⁸ — це пасувало б до Грааля. Однак не час було жартувати, і Госсе полишив гру в анаграми. Після короткої суперечки, що ж це в них — обід чи вечеря (це неможливо було визначити через

різницю часу — бортового, земного й титанового), — Сінко з'їхав униз, щоб обговорити з техніком подробиці майбутньої дефектоскопії, запланованої на кінець тижня, коли реактор охолоне і тріщини в корпусі частково затягнуться. А пілот Анґус Парвіс разом із Ґоссе й Лондоном спроектували у вільній частині залу діаграму Титана. Зображення, утворене голографічними проекторами, тривимірне, кольорове, з позначеними маршрутами, охоплювало всю півкулю від полюса до тропіків. Його можна було збільшувати чи зменшувати, і Парвіс ознайомився з усією територією, що відділяла їх від Ґрааля.

Кімната для гостей була маленька, але затишна, з двоповерховим ліжком, похилим письмовим столом, кріслом, шафкою і душовою, такою тісною, що коли він намилювався, то раз у раз бився ліктями об стіни. Парвіс ліг на ковдру й почав вивчати товстий підручник титанографії, який узяв у Лондона. Спершу пошукав у змісті назву «Бірнамський ліс», однак її не було ні під літерою «Л», ні під «Б». Наука цю назву зігнорувала. Парвіс гортав книжку, аж поки натрапив на гейзери. Коли вірити авторові, не все було так, як розповів Ґоссе. Остигаючи швидше, ніж Земля й решта внутрішніх планет, Титан сховав у своїх надрах величезні маси стиснутих газів, що в місцях тріщин тиснуть на основи старих вулканів, а також на мережу їхніх магматичних жил, розгалужених на сотні кілометрів. Тож, за певної конфігурації синкліналей⁹ і антикліналей¹⁰, вони можуть пробиватися в атмосферу потужними фонтанами летких сполук. Ця суміш містить двоокис вуглецю, який умить замерзає і перетворюється на сніг, що товстим шаром вкриває рівнини й пагорби.

Анґусові Парвісу швидко набрид сухий науковий виклад. Він погасив світло, вкрився, здивувавшись, що ні ковдра, ні подушка не підлітають — за місяць невагомості він звик до цього, — й одразу заснув. Та щось розбудило його так несподівано, що він сів у ліжку й аж тоді розплющив очі, готовий кудись бігти. Анґус почав безтямно озиратися, потер підборіддя й завдяки цьому рухові згадав, що саме йому снилося. Бокс. Він бився з професіоналом, передчуваючи поразку, і, нокаutowаний, упав, наче колода. Сидів, широко розплющивши очі, кімната оберталася й пливла в нього перед очима, немов рубка управління при різкому повороті. Нарешті Анґус отямився повністю. Блискавичним спалахом повернулася згадка про вчорашню

аварію, суперечка з Госсе, нарада біля діорами. Кімната була маленька, мовби каюта на пароплаві. Це нагадало йому останні слова Госсе: що колись він був моряком китобійного судна... Анґус голився, обмірковуючи прийняте рішення. Якби не Піркс, він би добре подумав, перш ніж так безоглядно домагатися дозволу на цей пошук. Стоячи під струменями навпереміну то гарячої, то крижаної води, Анґус спробував заспівати, але якимось невпевнено. Він замислився. Відчував, що вплутався в дурну історію, яка загрожує не просто ризиком. Струмені води били йому в підняте обличчя, а він думав, чи ще не пізно відмовитися. Але розумів, що це неможливо. Так міг би вчинити хіба якийсь шмаркач. Анґус добре витерся, застелив ліжко, одягнувся й вирушив на пошуки Госсе. Тепер хотілось якнайшвидше взятися до діла. Мусив освоїтися з незнайомою моделлю, трохи потренуватися, відновити необхідні навички.

Госсе ніде не було. Від контрольної вежі двома рядами тяглися будівлі, з'єднані з нею тунелями. Космодром був розташований тут через недогляд або через звичайну помилку. Згідно з попередньою розвідкою, яку здійснили за допомогою роботів, у надрах цієї колишньої вулканічної долини мали міститися родовища корисних копалин. Точніше це був кратер старого вулкана, дно якого випнули сейсмічні корчі Титана. Отож саме сюди насамперед скерували людей і машини, які й почали монтувати схожі на бочки житлові приміщення для персоналу. Аж тут надійшла інформація: буквально за кількасот миль звідси починаються неймовірно багаті та зручні для експлуатації уранові родовища. Голоси керівництва тоді розділились. Одні хотіли ліквідувати цей космодром і почати все заново на північному сході, інші затялися, доводячи, що будувати слід тільки тут, бо хоча родовище по той бік западини розташоване справді мілко, але воно малопотужне, а отже, й малопродуктивне. Прихильників ліквідації першого космодрому хтось назвав «шукачами святого Грааля», і назва Грааль прилипла до родовища. А сам космодром не ліквідували, але й не розширили. Пішли на жалюгідний компроміс, спричинений браком коштів. Хоч економісти довели, що вигідніше буде закрити космодром у старому кратері, а роботу зосередити в одному місці, на Граалі, перемогла логіка моменту. Зрештою Грааль довго не міг приймати важких кораблів, тоді як кратер Роембдена (то було ім'я геолога, який

його відкрив) не мав власного ремонтного доку, порталних розвантажувальних кранів, найновішої апаратури. Отож і тривала нескінченна суперечка, хто кому підпорядкований і хто що з цього матиме. Частина керівництва продовжувала вірити в родовища урану під кратером, було навіть зроблено кілька пробних свердловин. Однак робота йшла мляво, бо тільки-но сюди закидали хоча б трохи людей і техніки, Грааль одразу їх перехоплював, будівництво знову завмирало, а машини зупинялися серед похмурих схилів Роембдена. Парвіс, як і решта «перевізників», не втручався у конфлікт, хоча й знав у загальних рисах суть справи. Грааль усе ще домагався ліквідації космодрому, особливо після того, як його власний порт розширили. Хоч би як там було, Роембден пригодився, коли диво-арматура Грааля почала осідати. Анґус Парвіс вважав, що ці нескінченні чвари мають радше психологічний, а не фінансовий характер. Адже виникло два локальні, ворожі один одному патріотизми — Роембдена і Грааля. Та про це марно було говорити з тими, хто працював на Титані.

Тунелі, що вели до контрольної вежі, нагадували підземне місто, і прикро було бачити, скільки матеріалів тут змарновано. Якось, ще будучи помічником навігатора, Анґус сідав на Роембдені. Але тоді вони так поспішали, що він навіть не вийшов з корабля, бо стежив за розвантаженням на складі. Тепер, дивлячись на нерозпаковані контейнери, з яких навіть не було знято пломби, він з гіркотою впізнавав серед них і «свої». Ця пустка так його роздратовала, що він почав гукати, як у лісі, проте тільки мертве відлуння загуло йому у відповідь. Анґус піднявся ліфтом нагору. У залі контролю польотів знайшов Лондона, але і той не знав, куди подівся Госсє. Жодних нових повідомлень з Грааля не надходило. Мерехтіли монітори. У повітрі відчувався запах смаженої грудинки: Лондон смажив яєчно, кидаючи шкаралупи в мийку.

— У вас тут і яйця є? — здивувався пілот.

— А ти ж як думав!

Лондон уже був з ним на «ти».

— Один електронник привіз сюди клітку з курми, бо мав дотримуватися дієти, в нього була виразка шлунка. Спершу дехто протестував, мовляв, нічим буде дихати, вони тут усе просмердять і чим ми їх годуватимемо. Але він залишив двох курочок та півня,

і тепер ми навіть задоволені. Свіжі яйця — ласощі в цих краях. Сідай, Госсе сам знайдеться.

Ангус відчув голод. Запихаючись яєчною, він подумки виправдовувався, мовляв, має заpastися калоріями перед майбутньою подорожжю. Задеренчав телефон. Госсе викликав його до себе. Отож Ангус подякував Лондонові за вишукане частування, одним ковтком допив каву і з'їхав поверхом нижче. Керівника він знайшов у коридорі, вже одягнутого в комбінезон. Час настав. Ангус збігав до своєї кімнати по скафандр. Спритно вліз у нього, з'єднав кисневий балон зі шлангом, але вентиль не відкрутив і не надягнув шолома — не був певен, чи вони відразу вийдуть з герметичних приміщень. Вантажним ліфтом спустилися до підземелля. Там теж був склад, напханий контейнерами, схожими на ящики з-під гарматних снарядів. З них стирчали кисневі балони, подібні до снарядів великого калібру. Склад був просторий, але такий захаращений, що доводилося пробиратися між рядами контейнерів з різномовними написами. Тут були вантажі з усіх земних континентів. Пілотові довелося чекати на Госсе: той пішов перевдягатися, й Ангус не відразу впізнав його у важкому робочому скафандрі, забрудненому мастилом, з приладом нічного бачення, насунутим на скло шолома.

Крізь шлюзову камеру вийшли назовні. Тепер будівля нависала над ними, нагадуючи гігантський гриб зі скляним дахом-капелюхом. Нагорі метушився Лондон, затуляючи зелене мерехтіння моніторів. Обійшли підніжжя вежі. Вона була кругла, без вікон, як морський маяк серед бурхливих хвиль. Госсе розсунув пофарбовані залізні ворота гаража. Стиха загули люмінесцентні лампи. У порожньому приміщенні, біля задньої стіни, поруч із підйомником стояв всюдихід, подібний до старовинних американських місяцеходів: відкрите шасі, сидіння з підставкою для ніг — нічого, крім рами на колесах, керма і закритої батареї акумуляторів позаду. Госсе виїхав на нерівну щербінку, що встеляла нижній поверх вежі, й загальмував біля Ангуса. Вони вирушили крізь рудий туман до присадкуватої будівлі з пласким дахом. Далеко за хребтами гір мерехтіли стовпи світла, схожі на промені зенітних прожекторів, хоч і не мали з тими старовинними речами нічого спільного. Сонце Титана, особливо у хмарні дні, давало мало світла, тож під час робіт на стаціонарну орбіту над Граалем

виводили величезні дзеркала легкої конструкції — солектори. Вони концентрували сонячне світло на ділянці уранової розробки. Користь від них була сумнівною. Взаємовплив мас Сатурна та його супутників виявився фатальним: попри всі зусилля астроінженерів стовпи світла часом відхилялись аж до кратера Роембдена. Це викликало не лише іронічні зауваги місцевих відлюдників, а й розважало їх, бо вирваний з нічної темряви кратер ніби демонстрував усю свою грізну красу. Госсе, обминаючи всюдиходом перешкоди — безформні брили, схожі на барила, що закорковували жерла дрібних вулканів, — теж помітив холодне мерехтіння стовпів світла і буркнув:

— Наближаються до нас. Це непогано. За кілька хвилин тут можна буде роздивитися все, мов у театрі.

І додав уже з неприхованою люттю:

— Ну й молодчага цей Марлін!

Ангус зрозумів гірку іронію: щоб освітити Роембден, треба було занурити в єгипетську пітьму Грааль. Виходить, Марлін уже зганяє персонал солекторів з ліжок і наказує їм спрямувати космічні дзеркала в їхній бік. Два світлові стовпи підходили щоразу ближче, і ось уже в їхньому світлі спалахнула верхівка східного схилу. Ще однією дивовижею Титана була неймовірна прозорість атмосфери у кратері Роембдена. Це давало змогу тижнями милуватися жовтим кільцем Сатурна на вкритому зірками небосхилі. Новачків завжди вражало, коли над обрієм сходив велетенський Сатурн, хоча він і був у п'ять разів далі від Титана, ніж Місяць від Землі. З кратера можна було без бінокля розгледіти різнобарвні смуги й чорні плями тіней на поверхні Сатурна — їх під час затемнень відкидали наближені до планети місяці. Така видимість була можлива завдяки північному вітру, який вдирався крізь горловину скель з такою шаленою швидкістю, що створював феновий ефект. А крім того, ніде на Титані не було так тепло, як у Роембдені. Певно, персонал ще не навчився як слід управляти солекторами, а може, через оголошену тривогу не було кому цим зайнятись, однак сонячний потік урешті освітив кратер. Зробилося видно, як удень. Всюдихід міг би рухатись із вимкненими фарами. Пілот побачив сіру бетонну смугу навколо свого «Геліоса». Ген там, за рівниною, куди вони простували, стриміли, немовби скам'янілі стовбури фантастичних дерев, вулканічні чопа, які вирвалися з тріщин

і застигли мільйони років тому. Деформовані перспективою, вони скидалися на зруйновану колонаду храму, а їхні рухливі тіні здавалися стрілками сонячних годинників, що показують шалений лет часу. Всюдихід проминув цей частокіл. Котив нерівно, його електричні мотори тоненько схлипували. Пласка будівля бовваніла у напівморозі ще далеко, та вже можна було розрізнити два чорні контури, схожі на силуети готичних соборів. Справжній розмір машин Ангус оцінив лише тоді, коли разом із Госсе підійшов до них.

Таких велетів йому ще не доводилося бачити. Він ніколи не управляв Діглаторами, хоча й не зізнався у цьому. Якби комусь спало на думку вбрати таке громаддя у волохату шкуру, це був би викапаний Кінг-Конг¹¹. Його пропорції були не людські, а радше антропоїдні. Ноги монстра вертикально стриміли з каркасу, щоби перейти в потужні, наче танки, ступні, нерухомо застигли у щербінці осипу. Вежоподібні стегна переходили в тазову опуклість, а на ній, мовби широкодонний корабель, стримів металевий корпус. Верхні кінцівки зі стиснутими у сталевий кулак кистями Ангус зміг роздивитися, лише коли високо задер голову. Вони безвладно звисали вздовж тулуба, немов опущені стріли підйомних кранів. Обидва гіганти були безголові, а те, що здалеку здалося йому невеличкими баштами, виявилось антенами, які стриміли з плечей велетнів на тлі неба.

За першим Діглатором, мало не торкаючись його броні зігнутих ліктем, стояв другий, точнісінька його копія. Так ніби хотів штурхнути першого в бік і зненацька завмер. Через те, що він стояв трохи далі, посередині його могутніх грудей можна було помітити сяюче віконце — кабіну водія.

— Це «Кастор», а то «Поллукс»¹², — відрекомендував велетнів Госсе.

Він ковзнув по гігантах ліхтариком. Світло вилущило з напівморозу панцирі наколінників, захисні округлі щити тулуба, що лисніли, мовби чорні туші китів.

— Цей бовдур Гаарц навіть не спромігся завести їх в ангар, — мовив Госсе. Він навпомацки шукав у себе на грудях регулятор мікроклімату. Віддих ледь затуманив скло його шолома. — Насилу встиг загальмувати перед цим урвищем!

Пілот зрозумів, нащо той Гаарц увіпхнув обох велетнів у скельний пролом і чому вирішив їх тут залишити. Через інерцію маси.

Керування самохідною машиною, як і морським кораблем, залежить від їхньої маси — що важча машина, то складніше водієві її приборкати. На кінчику язика в Ангуса вже крутилося запитання, скільки ж важить Діглатор, та він не хотів показати свого невігластва. Отож узяв у Госсе ліхтарик і рушив навколо стопи. Водячи променем по сталі, як і сподівався, знайшов заводську табличку, пригвинчену на рівні очей. Максимальна потужність сягала 14 000 кВт, допустима потужність перевантажень становила 19 000 кВт, маса спокою — 1680 тонн, багатодисковий реактор «Токамак» з теплообмінником Фуко, гідравлічний урухомник гіпоїдної передачі та диференціалів «Ролс-Ройса», шасі шведського виробництва. Він спрямував сніп світла вгору, вздовж «ноги», однак не міг охопити поглядом усього корпусу. Промінь ледве окреслив контур могутніх плечей — чорних і безголових. Ангус озирнувся на Госсе, але той зник. Певно, пішов увімкнути обігрівальне обладнання космодрому, бо надземні труби почали розпорошувати рідкий туман, що низько стелився над землею. Блукаючий сніп солектора, мов п'яний, ковзав по улоговині, вириваючи з темряви то куби складів, то гриб контрольної вежі із зеленою облямівкою власного освітлення, то викреслював миттєві спалахи з обледенілої поверхні віддалених скель, — ніби силкувався збудити мертвий пейзаж, оживити його своїм рухом. Ураз промінь повернувся, ковзнув по широких бетонних плитах і, перескочивши через гриб контрольної вежі, частокіл стовпів та присадкуватий склад, освітив пілота. Ангус затулився рукавицею і швидко задер голову, щоби, скориставшись нагодою, охопити поглядом увесь Діглатор. Той замерхтів над ним, немов двоногий, вкритий чорною антикорозійною поливою ящер, який став дибки. Наче позував перед фотографом у спалахах магнію. Загартовані нагрудні плити, округла облямівка, стовпи та повідневі вали стегон, диски захисних щитів колінних суглобів, каркас гомілок — усі частини машини виблискували, отже, її ще ніколи не використовували. Ангуса охопили радість та хвилювання. Горло йому стисло, він ковтнув слину і вже у променях, що віддалялися, зайшов за спину велетня. Залізна п'ята, до якої він наблизився, спершу видалася карикатурою на людську ногу, але потім, біля підошви, вгрузлої в кам'яне кришиво, це враження зникло. Ангус стояв, ніби під порталним краном, котрий уже нічого не зможе

підняти. Броньований каблук гіганта міг служити станиною гідравлічного преса. Таранний суглоб затискали стрижні, як гребні гвинти корабля, а коліно, що випиналося на висоті чи не триповерхового будинку, нагадувало млинові жорна. П'ястуки велета, більші від екскаваторних ковшів, звисали нерухомо, мовби застигли за командою «струнко». Госсе ще не було, та пілот не збирався гаяти часу. Він помітив сходи й поруччя, що виступали з п'яти, і почав підійматися. Невеличкий виступ оточував надп'яtkово-гомiлковий суглоб, а вже з нього по центру заґратованої литки тяглася вертикальна драбинка. Спинатися її щаблями було не те щоби важко, але незручно. Драбинка привела його до люка над правим стегном. Ось це було таки незручно. Місце, в якому його зробили спочатку, було найраціональнішим, але воно служило джерелом нескінченних кпинів, зрештою — вельми недолугих. Щоправда, проєктанти перших педипуляторів на такі жарти не зважали, однак згодом мали це врахувати, бо з'ясувалося, що знайти кандидатів у водії для цих машин дуже важко. З тих бідолах знущалися, натякаючи на місце, крізь яке вони мали пролазити всередину своїх атлантів.

Тільки-но Анґус відчинив люк, увімкнулися гірлянди маленьких люмінесцентних лампочок. Спіральними східцями він дістався до кабіни. Вона нагадувала велику скляну бочку чи трубу, вмонтовану в груди Діґлатора, але не посередині, а з лівого боку. Наче інженерам хотілося розмістити людину там, де у живого велетня могло би бути серце. Анґус обвів поглядом освітлену кабіну, з полегкістю впізнав звичні системи управління й відчув себе як удома. Він поспіхом скинув шолом, потім скафандр і ввімкнув кліматизацію, бо залишився тільки в трикотажному светрі й еластичних штанях. А управляти цим гігантом можна було, лише скинувши весь одяг. Поки кабіну наповнювало тепле повітря, він стояв біля вигнутої передньої шиби і дивився вдалину. Починався понурий день — на Титані завжди панувала ніби передгрозова напівтемрява. Далеко за космодромом Анґус бачив уламки скель так, наче дивився у вікно високого будинку — адже зараз він опинився на рівні дев'ятого поверху. Навіть на гриб контрольної вежі позирав згори. Скільки сягало око, аж до гірських хребтів на видноколі, тільки ніс «Геліоса» був вищий за Діґлатора. Крізь бічні, теж вигнуті шиби він зазирнув у глибину темної

шахти, ледь освітленої лампами. Там було повно всіляких механізмів, і вона рівномірно гула й зітхала, ніби пробуджена з летаргійного сну. У кабіні не було жодних розподільних пультів, важелів управління, екранів — нічого, крім одягу для водія, що лежав зіжмаканий на підлозі, ніби порожня, з металевим полиском шкіра, та ще мозаїки чорних кубиків, прикріплених до передньої шиби. Вони скидалися на дитячі цяцьки, бо на стінках тих кубиків виднілись обриси маленьких ніжок і ручок — правих з правого боку, а лівих з лівого. Коли велет рухався і все в ньому працювало нормально, ці невеличкі малюнки горіли спокійним ясно-зеленим світлом. При переборах барва змінювалася на сіро-зелену, якщо розлад був незначний, і переходила у пурпурову в разі серйозної аварії. У цій чорній мозаїці, поділеній на сегменти, було відображено всю велетенську машину. У теплих струменях кліматизації пілот роздягнувся, запахав свій одяг у куток і почав натягати костюм оператора. Еластичний матеріал охопив його босі ступні, стегна, живіт, плечі, огорнув шию. Стоячи у цій електронній зміїній шкірі, Анґус старанно, палець за пальцем, встромив долоні в рукавиці. Коли ж він єдиним рухом знизу вгору затягнув замок-змітку, мозаїка, досі чорна, замерехтіла кольоровими вогниками. Анґус кинув погляд на схему, перевіряючи, чи їх розташування таке ж, як у серійних морозоходів, котрі він водив у Антарктиді. Хоча морозоходам було далеко до маси Діглатора. Він дістав з-під склепіння лямки, схожі на зброю, підперезався ними й міцно застібнув їх на грудях. Коли пряжка заклацнула, зброя, лагідно пружинячи, підхопила його так, що він повис, охоплений під пахвами, як у добре припасованому корсеті, й міг вільно рухати ногами. Переконавшись, що й руками рухає так само легко, він пошукав головний вимикач, простягнув руку собі за спину, знайшов важіль і повернув його до межі. Усі вогники на кубиках заблищали вдвічі яскравіше. І водночас він почув, як у глибині під ним загули двигуни кінцівок Діглатора. Вони працювали на неробочому ході, стиха цмокаючи: із хитунів витікав надлишок мастила, яке напампали в підшипники ще у земній верфі, щоби запобігти корозії.

Пильно вдивляючись униз, щоби не зачепитися за стіну складу, Анґус зробив перший обережний, маленький крок. У підкладці його костюма стриміли тисячі електродів, вшитих гнучкими спіральками.

Притулені до голого тіла, вони приймали імпульси нервів і м'язів, щоби передавати їх велетові. Кожному суглобові людського кістяка відповідав збільшений у тисячу разів герметично замкнений суглоб машини. Так само кожній групі м'язів, які згинали й випростували кінцівки, відповідали циліндри завбільшки з гарматний ствол. У них ходили поршні, на котрі тиснуло мастило, подаване смоками. Але про все це оператор не мусив ні думати, ні знати. Рухатися він мав так, ніби ходить по землі, а рукою може взяти будь-який потрібний предмет. Слід було пам'ятати тільки про дві розбіжності. По-перше — масштаб. Один людський крок дорівнював дванадцятиметровому крокові машини. Те ж саме відбувалося з кожним рухом. І хоча, завдяки неймовірній точності давачів, машина могла за бажанням водія підняти зі столу навіть налитий по вінця келих та піднести його на висоту тринадцятого поверху, не розхлюпнувши ні краплини і не розчавивши скляної чарки в пальцях-лещатах, це була б лише демонстрація вправності оператора, хизування майстерністю. Адже гігант мав підіймати не келихи, а багатотонні трубопроводи, траверси, кам'яні брили, а коли йому до рук-лещат приєднували спеціальні пристрої, він перетворювався на бурову установку, бульдозер, підйомний кран, що поєднує майже невичерпні сили з людською вправністю.

Велетоходи стали втіленням концепції екзоскелета, котрий як зовнішній підсилювач людського тіла був відомий у багатьох прототипах двадцятого століття. Про цей винахід забули, бо тоді на Землі не знайшлося для нього застосування. Ідею відродили під час освоєння Сонячної системи. Були створені машини, пристосовані до умов планет, на яких вони мали працювати. Тож хоча вагою ці машини різнились, але інертна маса в них була скрізь однакова, і в цьому полягала друга найістотніша відмінність між ними та людьми.

Витривалість будівельного матеріалу, як і рушійна сила, має певні межі. Існуюча інерція маси навіть відмежовує їх від усіх тіл, підвладних силі тяжіння. Велетохід не може робити швидких рухів, так як не можна блискавично зупинити на морі крейсер або крутити стрілою крана, мов пропелером. Якби хтось спробував проробити це з Діглатором, то поламав би йому кінцівки. Тому аби вберегтися від таких аварій, конструктори вмонтували в усі відгалуження приводів

запобіжники; це блокувало будь-який маневр, що загрожував аварією. Однак водій міг вимкнути кожен із цих блокіраторів окремо або й усі разом, коли потрапляв у безвихідь. Жертвуючи машиною, він мав право вискочити з-під гірського обвалу чи з іншої халепи. А якби і це його не врятувало, мав останній шанс — *ultimum refugium*¹³ — вітрифікатор. Людину захищали зовнішній панцир велетохода, внутрішні щити кабіни, в ній же над пультом управління відкривався отвір вітрифікатора, подібний до дзвона.

Цей прилад міг миттєво заморозити людину. Щоправда, медицина ще не вміла оживляти звітрифіковані людські тіла: жертви катастроф, які зберігались у ємностях з рідким азотом, очікували у вічному спокої майбутнього воскресіння.

Це відкладання лікарської допомоги на невизначене майбутнє видавалося багатьом людям жахливим дезертирством, обіцянкою порятунку без будь-яких гарантій. Однак у медицині то був прецедент і унікальний, і поширений водночас. Адже перші трансплантації мавпячих сердець смертельно хворим людям теж викликали подібну реакцію обурення й жаху. Зрештою, опитування водіїв показало, як мало вони покладаються на вітрифікаційну апаратуру, адже їхня професія була новою, а смерть, що в ній причаїлася, — старою, як усі людські починання. Отож і Ангус Парвіс, пересуваючись важкими кроками поверхнею Титана, зовсім не думав про чорну цямрину над головою, що світилася червоною кнопкою всередині прозорого ковпачка. З надмірною обережністю він вибрався на бетонні плити космодрому, щоби випробувати там Діглатор. Тієї ж миті до нього повернулося знане з давніх-давен відчуття, що він одночасно неймовірно легкий і важкий, вільний і скутий, неповороткий і прудкий — єдине, з чим можна було порівняти такий стан, це відчуття водолаза, якого підймальна сила води позбавляє ваги тіла, але середовище чинить йому опір тим більший, чим швидше він хоче рухатися. Прототипи планетарних машин ламалися після кількох годин роботи — вони ще не мали блокіраторів рухливості. У новачка, котрий зробив кілька кроків велетоходом, складалося враження, ніби весь фокус дитинно простий, і тому коли він хотів виконати просте завдання, наприклад, при спорудженні будинку, прокласти ряд траверсів на його стінах, то розвалював стіну і гнув залізну арматуру,

перш ніж усвідомлював це. Але машина із запобіжниками також може підвести невинного водія. Прочитати цифри крайніх навантажень так само просто, як перегорнути підручник з лижного спорту, проте ніхто ще не став майстром слалому завдяки такому підручнику. Ангус, добре знаючи тисячники, відчув уже за незначного прискорення, що підвладний йому велет має майже подвійну масу. Висячи у закленій кабіні, немов павук у химерній павутині, він одразу ж погамував рухи ніг і навіть зупинився, щоби в уповільненому темпі зайнятися гімнастикою на місці. Переступав з ноги на ногу, нахилив тулуб у боки і лише після цього кілька разів обійшов навколо своєї ракети.

Серце в нього билось прискорено, однак усе йшло без помилок. Перед ним простяглася безплідна бура долина у низьких хвилях туману, далекі промені прожекторів визначали кордони космодрому, а під контрольною вежею видніла маленька постать Госсе, здалеку схожа на мурашку. Довкола панував тихий, ненабрідливий шум. Вуха з кожною хвилиною чіткіше розрізняли звуки, розпізнавали басове тло основних двигунів, яке переходило у докірливе буркотіння — при різкому гальмуванні стотонних ніг, що він їх викидав уперед. Він уже вловлював хоральний поклик гідравліки, бо мастило бігло тисячами труб у циліндри, щоби поршні могли рівномірно піднімати, згинати й ставити на бетон кожну ногу, взуту в танк. Ангус дослухався до делікатного приспіву гіроскопів, які допомагали йому утримувати рівновагу. Коли одного разу спробував виконати різкіший поворот, велет виявився недостатньо поворотним, і хоча мотори слухняно ревли на всю потужність, він загойдався, проте не вийшов з-під контролю, бо Ангус умить пом'якшив поворот, збільшивши його радіус.

Потім він почав бавитися, піднімаючи багатотонні брили за краєм бетонованого майданчика, й коли у них вгризалися чіпкі клешні, з брил викресувались іскри, чулися скрегіт і хрускіт. Не минуло й години, а він уже цілком освоїв Діглатор. До нього повернувся знайомий стан, який досвідчені оператори звать «вростанням людини у велетохід». Бо кордони між ним та велетом стиралися, і рухи велета ставали вже його власними рухами. Щоб закінчити тренування, Ангус здерся досить високо на щобеневий осип. Досяг такої вправності, що з гуркоту брил, розчавлених його ногами, відчував, скільки можна вимагати від велета, якого вже встиг полюбити. І лише тоді, коли

зійшов до тьмяно освітлених смуг космодрому, в переповнену самовдоволенням свідомість голкою вп'ялася думка про майбутню експедицію разом з міркуванням про те, що Піркс та ще двоє, ув'язнені в таких самих велетнях, не лише застрягли, а й зникли у цьому неосяжному проваллі Титана. Сам не розуміючи навіщо — чи то для додаткового тренування, чи щоби попроситись, — він обійшов корабель, яким прилетів сюди, і перемовився кількома словами з Госсе. Керівник уже стояв біля Лондона — за скляними шибамі вежі. Анґус їх добре бачив. Госсе сказав, що про долю зниклих досі нічого не відомо. Анґус на прощання високо підніс залізну правицю. Можливо, комусь би цей рух видався патетичним чи навіть блазенським, однак для Анґуса він замінив усі слова. Зробивши плавний поворот назад, Анґус заклав до єдиного монітора, розміщеного під стелею, голографічний знімок місцевості майбутнього маршруту, ввімкнув покажчик азимуту разом із проекцією шляху і дванадцятиметровими кроками рушив у дорогу.

Два види пейзажів характерні для найближчих планет Сонячної системи. Доцільно впорядкований кожен ландшафт Землі — планети, яка породила життя, бо в ньому все має своє призначення. Напевно, так було не завжди, однак мільярди років органічного життя зробили свою справу: барви квітів існують саме для того, щоби приваблювати комах, а хмари потрібні, щоби зрошувати дощем ліси та пасовиська. Кожна форма і кожна річ мають бути корисними. А такі вочевидь збиткові утворення, як льодовики Антарктиди чи гірські пасма, що є винятком з правила, дикий, хоч, може, й гарний непотріб, — теж, можливо, потрібні. Людина, яка береться обігрівати полюси або змінювати течії рік, щоби оживити безводну пустелю, за освоєння одних територій розплачується втратою інших, порушуючи кліматичну рівновагу біосфери, збалансовану тяжкою працею еволюції. Оберігаючи темрявою підводних істот, а при потребі освітлюючи їхній рух люмінесценцією, не океанські глибини пристосовувалися до них, а навпаки: ця темрява покликала до життя саме такі створіння. На планетах, де ще не виникло життя, де лиш у підземному царстві, в печерах і горах несміливо пробивається творча сила природи, не уярмлена, не підпорядкована жодним цілям, не «обтесана» у боротьбі за існування, вона мільярди років із безмежною терплячістю творить із

крапель соляних розчинів фантазмагоричні ліси сталактитів і сталагмітів. Але такі відхилення не є помилкою в планетарній роботі, хоча планети, затиснуті кам'яними склепіннями, не можуть показати свого розмаху. Тому-то й виникає враження, що все це — не довершене явище природи, а лиш інкубаційний період її наступних перетворень.

Водночас на безводних планетах, таких як Марс або Меркурій, висушених всепроникним сонячним вітром, що безупинно дме від материнської зірки, — там поверхня пустельна й мертвотна, адже всі форми, що могли би виникнути, роз'їдає шалений жар, перетворюючи їх на попіл і виповнюючи ним чаші кратерів. І лише на планетах, де панує смерть, вічна та спокійна, де не працюють жорна й сита природного відбору, формуючи кожну річ за законами виживання, відкривається простір для гідних подиву витворів матерії. Нікого не наслідуючи, нікому не підвладна, вона виходить за межі людської уяви.

Саме тому фантастичні краєвиди Титана так вразили його перших дослідників. Люди ототожнювали порядок із життям, а безлад — з нудною мертвотністю. Треба було побувати на зовнішніх планетах, на Титані, найбільшому з їхніх місяців, щоби зрозуміти всю хибність цього категоричного висновку. Наймовірні дива Титана — чи позірно безпечні, чи підступні — спершу, якщо дивитися на них здалеку, видаються хаотичними нагромадженнями. Однак зовсім інша картина постає, коли зійдеш на поверхню цього місяця. Страхітливий холод простору, в якому сонце хоча й світить, та вже не гріє, виявився не гальмом, а радше стимулом творення. Щоправда, такий стимул дещо уповільнив процеси, та, можливо, саме цим він відкрив природі поле діяльності. Планеті, де не існувало життя, а сонце не виявило своєї руйнівної сили, планеті, спрямованій у вічність, він дав той необхідний вимір, що став передумовою творчості. Дав їй час, у якому один чи два мільйони років просто нічого не важать.

Матеріалом творення природи тут є ті самі хімічні елементи, що й на Землі. Але на Землі вони потрапили, так би мовити, в рабство до біологічної еволюції, щоб дивувати людину довершеністю заплутаних зв'язків, які поєднуються в організми й цілі ієрархії видів. Саме тому вважалося, що висока складність притаманна не кожній матерії, а лише живій, бо неорганічний хаос не може створити нічого, крім сліпих вулканічних корчів, які вивергають потоки лави та сірчаний попіл.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ